

I. 5. Tradičné hodnoty späté s mníšskym životom v kontexte byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku v 18. – 19. storočí¹⁷

Význam monastickej tradície, ktorá stála pri formovaní kultúry, vzdelanosti a duchovnosti v slovanskom i širšom európskom prostredí, je nepopierateľný. To platí osobitne o tej časti, ktorá sa pridržala byzantskej tradície. Už od čias cirkevných otcov tam prekvitala mníšska duchovnosť, ktorá prenikala aj na Západ (Stanček 2003, 186). Cirkev v tomto období získala nových šíriteľov kresťanskej náuky v mníchoch, najmä odvtedy, čo zanechali pustovnícky (anachoretský, eremitský) spôsob života a začali žiť v spoločenstve (porovnaj Novotný 2012; Cassianus 2007). K tomu sa utiekali mnísi, aby našli duševný odpočinok a posilu v zátiší pustatín či kláštorov, kde sa venovali štúdiu Svätého písma. Kláštory predstavovali pre mníchov nielen školy asketiky, ale i intelektuálne centrá, v ktorých mnísi začali neskôr písať významné duchovné diela.

V našej štúdií upriamime pozornosť na axiologické aspekty literárnej tvorby Joannikija Juraja Baziloviča OSBM (1742 – 1821), baziliánskeho mnícha a gréckokatolíckeho protoigumena (predstaveného kláštora), ktorý je považovaný za vedúcu osobnosť byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku v prostredí historického Mukačevského biskupstva v jeho tzv. „zlatom období“ (Haraksim 2000, 10-36) za čias biskupa Bačinského (Basilovits 1799, 118). Baziloviča vnímame predovšetkým ako autora duchovných diel zameraných na asketický život mníšskeho stavu, ktoré sa nám zachovali v cirkevno-slovanskom i latinskom jazyku.¹⁸ Výrazne prispel k opisu formovania rehoľného spoločenstva aj ako reformátor mníšskych pravidiel pre vtedajších bazilánov (porovnaj Lach 2010b, 63-76). V roku 1777 biskup Bačinský inicioval prepracovať mníšske pravidlá bazilánov, ktorí dovtedy dodržiavali pravidlá Veljamína Rut-

¹⁷ Štúdia patrí k výsledkom riešenia projektu Jazykové a etnokultúrne procesy späté s tradičnými a netradičnými hodnotami v slovanskom kontexte/Linguistic and Ethnocultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic World (RUS_ST2017- 472). Program ERA.Net.RUS Call 2018 (# 472-LED-SW).

¹⁸ Pre lepšie pochopenie fungovania mníšskeho života a kontextu vzniku asketických diel v období pôsobenia Joannikija Juraja Baziloviča pozri Lach 2010a, 31-54.

ského.¹⁹ Práve za Baziloviča nastal rozkvet mníšskeho života podľa baziliánskej tradície (Pekar 1988, 378-386; Wilšinská 2019a, 125-133).

Prostredníctvom Bazilovičovej asketickej tvorby sa pokúsime identifikovať tradičné hodnoty života monastickej komunity (láska, modlitba, poslušnosť, skromnosť, panenstvo, manželstvo, etc.), ktoré pokladáme za mimoriadne dôležité a inšpiratívne aj pre súčasného človeka. Zameriavame sa na Bazilovičovo vrcholné latinské dielo *Imago vitae monasticae* (Basilovits 1802), ktoré predstavuje systematickú asketickú príručku (nielen) východného mníšstva, a *Правила и оустановленіа монашескаа* (1797), ktoré Bazilovič napísal pre mníchov v cirkevnej slovančine (bližšie o tom pozri Wilšinská 2016, 39-47; Wilšinská 2017, 171-192). Pozornosť tiež upriamime na latinsko-cirkevnoslovanské vydanie mníšskych pravidiel z prostredia srbskej mníšskej tradície, keďže je pravdepodobné, že Bazilovič z neho čerpal aj pri formovaní svojich mníšskych pravidiel.²⁰

Na prvom mieste mníšskeho života je vzťah k Bohu a Božia láska, pokora, miernosť a láska k blížnemu, ktorá má prenikať celý život kresťana. Hodnota života v spoločenstve predstavuje podľa Baziloviča istú formu pokánia. Spoločenstvo pre mnícha predstavuje azyl v láske a spokojnosti:

Монахъ ѿбѣщавый Бг҃ъ нищеть, к томѹ, акї мїръ о҃мершїи ничтоже можетъ свое имѣти, но точїю вещей о҃потребленїе ем҃ъ дан[н]о естъ, а невладѣнїе, и своѣство. Подобаеть Монахѹ /:рече Васїлїи С҃тїи:/ ѿ всакагѡ земныхъ вещей, ст҃ажанїа ч҃ждѹ бытїи, Крадѣжъ бо естъ, и аще что свое дерзнетъ имѣти ѿгдѣ подобенъ естъ предавшему О҃учїтелю [...] (Lach 2010a, 242; bližšie o tom pozri Wilšinská 2019b, 124-127).

Basilovič mníšsky život stotožňuje s filozofiou.²¹ Hovorí, že tí, ktorí si nadovšetko ctili mníšsky spôsob života, sú uznávaní za to, že

¹⁹ Veljamín Ruský, kyjevský metropolita (1613 – 1637), bol súčasníkom a priateľom sv. Jozafáta Kunceviča (1580 – 1623), reformátora zjednotených baziliánov v Poľsko-litovskom kráľovstve (pozri Lach 2010a, 51-52).

²⁰ Mníšske pravidlá vydal Vičentije Jovanović (Svätý Ondrej, dnešné Maďarsko, 1689 – Belehrad, 06. júna 1737), belehradský a karlovačský pravoslávny metropolita srbskej cirkvi od roku 1731, v spolupráci s biskupmi 1. novembra 1733. Vincentius Divina miseratione orthodoxus Archiepiscopus Carloviczensis, & totius in Regno Hungariae, partibusque annexis degentis orientalis Ecclesiae Graeci non uniti Ritus Illyricae Nationis Metropolita, sacra dein omnium in iisdem Ditionibus constitutorum ejusdem Ritus Episcoporum Synodus (Jovanović 1735, 1).

²¹ Basilovič tu cituje neskorooantického cirkevného historika Sozomena.

preslávili cirkev a nesmierne zveľadili mníšsky stav, a to po tom, ako si stanovili zbožné zásady života. Ak nám totiž filozofia ako taká bola dopriata od Boha, je zaiste mimoriadne užitočná. Nadobudla silu Božej vôle a vo dne v noci sa obracia k Stvoriteľovi všetkého, uctieva ho a vzyva a nikdy nepoľavuje uctievať ho modlitbami a prosbami. Nestrhávajú ju ani choroby, ani nedostatok potrieb, ba v tomto sa sama sebe páči a vynakladá najväčšie úsilie, aby sa v živote zdokonaľovala vo všetkej láskavosti a znášateľnosti, aby sa priblížila večnému Bohu tak veľmi ako je možné a čo najbližšie smrteľnému človeku. Okrem toho žije život taký, aký je. Netrápi sa, neznepekokuje sa túžbou po nadobúdaní vecí, ani ich neužíva nad svoju potrebu, ale zveruje sa oddane túžiť po jednoduchom a skromnom živote:

[...] Qui Monasticum vitæ genus excolebant præ omnibus Ecclesiam Illustrare, Religionemque Christianam piis suis vivendi institutis magnopere dilatare visi sunt. Talis siquidem Philosophia a Deo nobis concessa res sane perquam utilis est. [...] Quippe divinæ mentis virtutem adepti ad omnium rerum Conditorem interdium, noctuque contendit, Eum colit, ac veneratur, nec unquam cessat, Eundem precibus, & obsecratione placare. [...] Non morbi, non inopia necessariorum eam dejiciunt, quin in his sibi placet, summumque studium ponit, ut in vita se exercent, in omni mansuetudine, ac tollerantia, quo immortalis Deo quantum possibile est, mortali homini, quam proxime accedat, præsentis insuper vita tamquam per transitum utens, neque angitur desiderio rerum acquirendarum, neque eas ultra necessitatem procurat, sed vitam simplicem, tenuemque comendans aspirat [...] (Basilovits 1802, 7-9).

Ďalej pokračuje, že filozofi žili v takej biede, že nahí spávali na zemi a nepili nič iné, len vodu, mali denný prídela jedla a žiaden z nich nemal vlastný príbytok. Majetok odmietali tak ako záhubu. Boli veľmi láskaví k nepriateľom a oddaní mieru v zblížovaní verejného záujmu. Nikdy nehovorili opovážlivo, lebo bolo bohorúhačstvom hovoriť medzi sebou neprav-

dy. Jedným slovom, platil u nich presväty zákon, že bezočivý filozof bol poslaný do vyhnanstva a ten, čo hrešil, bol zabitý:²²

[...] Philosophi in tanta vivebant egestate, ut nudi dormirent humi, ac ne frigidam quidem ad sacietatem biberent, nullus eorum domum habebat propriam: pecuniam non secus ac pestem aversabantur. Pacis inter discordes conciliandæ studiosi, & reipublicæ amantissimi erant; nunquam verbum loquebantur otiosum, instar erat sacrilegii inter ipsos dicere mendacium. Denique lex inter illos erat sanctissima, ut Philosophus otiosus relegeretur, vitiosus occideretur [...] (Basilovits 1802, 11).

Novic potrebuje v prvom rade majstra, lebo nie je nič žalostnejšie, ako nemať žiadnych vodcov, žiadne authority, ktorí by ich viedli v Božom živote. Takýto učiteľ má byť mužom ozdobeným cnosťami a jeho konanie v živote má byť svedectvom lásky k Bohu, ktorá je v ňom. Treba, aby to bol nábožensky vzdelaný muž, bezúhonný, pokojný, aby sa hrozil pred chamtivosťou, nenávistník svetských vecí, pokojný a skromný Boží ctiteľ, aby nebol hnevливý a nepamätal na protivenstvá, vhodný na budovanie najbližších, aby nebol povýšenecký v chvastavej pýche, ani namyslený vo vypínajúcej sa spupnosti, odporca pochlebníctva, dôsledný, lebo učenie vynikajúcich majstrov je dobré, rovnako ako nehodných je načisto zlé:

[...] Novitio ante omnia Magister est necessarius, nihil est enim miserabilius, nihil expugnabilius his, qui nullos Duces, nullos Authores habent ad vitam Dei. [...] Magistrum hunc oportet esse virum virtutibus ornatum, ejus universæ totius ipsius vitæ actiones, testimonio sint charitatem in eo erga Deum inesse, divinarum litterarum peritum, virum integrum, tranquilum, ab avaritia ab horrentem, osorem negotiorum mundanorum, quietum, Dei, pauperumque amatorem, non iracundum, immemorem injuriarum, ædificationi proximorum aptum, vana gloria non elatum, tumentia superbia non inflatum, adulationis inimicum, constan-

²² Marcus Aurelius v diele Epistola ad Pollionem Athenis.

tem; quippe bonorum Magistrorum bona doctrina est, quemadmodum prorsus malorum mala [...] (Basilovits 1802, 26).

Kandidáti na mníšske povolanie musia mať vhodný vek. Bazilovič však neuvádza konkrétny vek, podľa srbských pravidiel je to vek dvadsaťštyri rokov (porovnaj Jovanović 1735, 1). Kandidáti tiež musia byť bez manželských zväzkov, dobrých mravov, fyzicky a mentálne zdraví, majú mať dostatočné základy v štúdiu, aspoň základné manuálne schopnosti a poznať nejaké užitočné remeslo.

Láska mnícha k Bohu sa najviac poznáva v čase, v ktorom je mních prítomný v modlitbe (Basilovits 1802, 76-89). Boh však sleduje mravnú hodnotu – duchovnú dokonalosť každého človeka. Bazilovič hovorí, že najvyššou formou dokonalosti je, ak mních počas svojich každodenných činností zachováva celý čas svoju myseľ upriamenú na Boha (porovnaj Basilovits 1802, 76-89). Bazilovič charakterizuje celý život mnícha ako čas modlitby a osobitne spomína aj večernú pobožnosť, ktorá končí a završuje deň i službu Bohu. Je to hodina rozsvietenia svetiel so vzdávaním vd'aky.²³ Zároveň však zdôrazňuje, že nie je nutné, aby mních v záujme kontemplatívneho života opustil kláštor a uchýlil sa do samoty, lebo aj kláštory majú svoje cely, v ktorých je možné kontemplanovať Boha, kto ako práve túži. Podľa Baziloviča ide o úplné podriadenie asketickej činnosti hľadaniu kontemplácie, ktorá je cieľom duchovného života. Napriek tomu nemožno poprieť, že kontemplatívny život vyžaduje neustálu snahu o oslobodenie tlaku sveta a o citlivosť k hodnotám vnútorného života. Bazilovič uplatňuje termín „bohomyslije“, čo znamená pozdvihnutie mysle k Bohu. Je to jedna z najdôležitejších definícií modlitby, ktorá predstavuje osobnú modlitbu mnícha vo forme meditácie:

[...] **Всакое дѣлѡ, въ Бзѣ начати, ѡ въ Бзѣ кончати долженъ монахъ; то естъ: прѣ начинаніемъ дѣлѡ ѿбычныхъ, рани, душевное бгомисліе занѣкое время**

²³ Lucernarium (lat. lucernaris hora – „hodina pre bohoslužbu svetla“) je obvyklý starší názov pre večerné modlitby zvolený podľa charakteristického umelého osvetlenia, ktoré si staroveká kultúra vážila a dokonca ho zdravila. Tento pozdrav svetlu spojila kresťanská zbožnosť s večernou modlitbou a rituál vstúpil do katedrálnych nešpor (večerných modliteb).

ДА ИМАТЬ, ІАКЪ ВЕЧЕРЪ ОҞЖЕ ДОСТИГНУТІ НЕИМЩІИ:
Во вечеръ же вса Мѣшошшаго дне дѣланіа Прежде
сна Благочиннымъ такожде Бгомисліемъ заключити,
ра[з]суждающе что Благое? ѿ что Слово содѣлать есть,
ѿ Блгнхъ содѣланныхъ да благодаритъ Бгг, ѿ Слыхъ
же да каетъ са (Lach 2010a, 248).

O správaní sa počas bohoslužby Bazilovič píše: „Po znamení na bohoslužbu necháš všetko, čo budeš mať v rukách a ihneď sa ponáhľaš, aby si bol prvý v chóre ako v noci, tak aj cez deň. Keď odchádzaš z cely, otváraj a zatváraj dvere bez hrnotu. Počas spevu nezoslabuj hlas, ani sa nedokazuj inými ženskými tónmi, že spievaš sladko, ale usiluj sa zvyšujúč svoj hlas v sile ducha náležite chváliť Boha. Neopieraj sa ramenami o lavicu, ale mužne stoj so spojenými kolenami a chodidlami, neklad' lýtka na kolená, ani chodidlo cez chodidlo, nečitaj nahlas, kým sú iní ticho. Nestonaj, ani sa nebi nemierne do hrude, lebo to je zvyk pokrytco. Poklož sa a vyrovnaj sa rovnako ako ostatní. Bud' posledný vždy, keď sa má sedieť, a bud' prvý, keď sa vstáva. V chóre nerozprávaj, nesmej sa, nebud' roztržitý a zvedavý, ale tvoje pohľady nech vždy zostávajú upreté na tvoje nohy, aby si ničím neurazil pohľad anjelov. Keď dôjde k omylom, ty nikoho nekarhaj, ale zachovaj pokoj. Ak nastane buchot alebo šum, nevyval'uj ihneď oči, ale vždy zostaň na tom istom mieste, nebud' rozrušený a hlučný. Ak príde potreba vyčistiť si nos alebo hrud', urob to slušne tak, aby si iným nespôsobil znechutenie. Nešpáraj sa prstami v ušiach a nose, ani si nečisti zuby, to je totiž náramne hanebné. Rukou pohybuj mierne, ak ťa bude svrbieť na tele. Neodídeš z bohoslužby, len v prípade naliehavej potreby. Na konci uvažuj o svojich nedostatkoch.“

[...] Facto signo pro Officio Divino dimittas omni, quæ erunt in manibus tuis, & primus esse in Choro semper contendas tam nocte, quam die. Exiens e cella fores sine strepitu apperi, & claude; In cantu non frangas vocem, aut fæmineis accentibus aliis te dulciter canere ostentes, sed vocem tuam in fortitudine spiritus exaltans, Deum tuum laudare satagas. Non adhæreas humeris ad sedilia, sed stans viriliter genibus junctis, & pedibus, nec tibias supra genua, neque pedem super pedem reponas. [...] Non legas alta voce dum tacent alii. Non

gemas, aut pectus ibi percutias immoderate, quia Hypocritarum hic mos est. Inclina, & erige te uniformiter cum aliis, semper cum sedendum est, tu sis ultimus, & primus in surgendo. In choro non loquaris, non rideas, non sis vagus, & curiosus, sed semper aspectus tui defixi maneant ad pedes tuos, ne in ullo obtutum Angelorum offendas. Cum ibidem errores contigerint, tu neminem corrigas, sed quietus persevera. Cum strepitus aut rumor acciderit, tu non eo statim oculos volve, sed semper in eodem statu perseveres, non sis inquietus, & strepitosus. Si nasi, aut pectoris indiges purgatione, tam discrete perage, ne aliis nauseam crees. In auribus, aut naribus non figas digitos, neque tibi dentes purgaveris, hoc enim valde indecorum est. Si pruritu corporis stimulatus fueris, caute manum admove. Sine urgente necessitate non recedas ab officio divino, in fine defectus tuos examina [...] (Basilovits 1802, 79-80).

Bazilovič v pravidlách určuje poriadok spoločnej modlitby mníchov aj v pôstom čase (bližšie o tom pozri Wilšínská 2019b, 132-133). V srbských pravidlách si môžeme všimnúť aj rôzne tresty, ak sa bratia počas bohoslužby dopustia vtipkovania, vyrušovania, omylov v čítaní či spievaní, napríklad ich postihne trest, že sa na jeden týždeň musia odlúčiť od ostatných bratov (Jovanović 1735, 17). V súvislosti s týmto autor osobitne vysvetľuje aj spôsoby a gestá pri modlitbe (Basilovits 1802, 80-81). Ľudské ruky majú vo Svätom písme veľmi dôležité miesto. Medzi najstaršie kresťanské gestá pri modlitbe patria rozopäté ruky, postoj *orans* (z lat. modliaci sa) – je to gesto človeka volajúceho k Bohu. Rozopäté ruky sa často spájali s obrazom krídel – človek hľadá výšku, chce sa k Bohu vzniesť na krídlach modlitby. Pre kresťanov majú rozopäté ruky a ramedná kristologický význam – Kristove rozopäté ruky na kríži sú vyjadrením jeho radikálnej poklony Otcovi, no zároveň sú širokým objatím, ktorým nás Kristus chcel pritiahnúť k sebe.²⁴ Pri vysvetľovaní viacerých spôsobov modlenia sa odvoláva na sv. apoštola Pavla: „Chcem teda, aby sa muži modlili na každom mieste a dvíhali čisté ruky bez hnevu a hádok,”²⁵

²⁴ Porovnaj Jn 12,32.

²⁵ 1 Tim 2, 8.

rovnako tiež na sv. Augustína: „Znakom úcty a pokornejši spôsob modlenia je kľačať, rukami si udierať do hrude, obrátiť tvár a uprieť čelo k zemi. Za starých čias sa veriaci v modlitbe obracali na východ, aby sme zamýšľali chcieť sa vrátiť tam, kde bol zavrhnutý Adam, do raja v končinách na východe. Podľa Sokrata je spievanie antifón, žalmov a hymnov so striedajúcimi sa chórmí v chráme zavedené sv. Ignácom Bohonoscom, žiakom apoštolov a antiochijským biskupom. Od Teodorita je zasa známe,²⁶ že tento zvyk, ktorý bol prerušený v čase prenasledovania, obnovili Flavián a Diodor:

[...] Idque insignum reverentiae, humilior adhuc orandi modus est flectere genua, manibus cedere pectus, & faciem humi volutare, collidereque frontem in terram. [...] Antiquitus fideles interorandum convertabant se ad orientem, [...] ut nempe cogitaremus nos reverti velle eo, quo abjectus est Adam, ad paradysum in plaga orientali situm. [...] Cantare in Ecclesia Antiphonas, Psalmos, & Hymnos Choris alternantibus, ait Socrates esse a sancto Ignatio Apostolorum discipulo, & Episcopo Antiocheno. [...] Quem morem persecutionum tempore interruptum per Flavianum, & Diodorum fuisse restauratum, ex Theodoretico constat (Basilovits 1802, 80-81).

Osobitne dôležitá bola modlitba v pôste spojená s inými tradičnými praktikami kresťanskej askézy. Týmto Bazilovič dáva do pozornosti hodnotu odriekania, ktorá pre mníchov i pre všetkých kresťanov predstavuje jednu z prvoradých cností. Jedlo a pokrmy pre vtedajších východných mníchov sa varili z mlieka, vajec, masla, rýb, zeleniny a ovocia. V pôstnom čase naopak sa raz varilo s olejom a inokedy pozostávalo len zo suchej a nevarenej stravy. Zdržanlivosť od mäsa bola zavedená dávny zvykom, ktorý nadobudol časom platnosť. Refektár (spoločná jedáleň mníchov) fungoval dvakrát denne s výnimkou obdobia pôstu (viac o tom pozri Wilšinská

²⁶ U kresťanov zaviedli tento spôsob spievania podľa svedectva historika Teodorita najprv antiochijský presbyteri Flavián a Diodor v Antiochii, naopak, podľa svedectva iných je tento spôsob spievania zavedený v Antiochii, ale neučinili to Flavián a Diodor, ale Ignác Bohonosec.

2019b, 136-137).²⁷ Ak sa zistilo, že niektorý z bratov bol opitý a zapríčinil hádku, nasledujúce tri dni nemohol nič piť a musel vytrvať v tichosti. V srbských pravidlách ho v prípade opitosti postihol trest vo forme pôstu počas dvoch týždňov v prípade, že sa toho dopustil v kláštore. Ak sa prečinil mimo kláštora, dostal dvojnásobný trest (Jovanović 1735, 66). Pôst Bazilovič predpisuje aj v manželských zväzkoch. Žiaden manžel totiž nedať nástrahy strojené proti manželstvu, ale dôverne hľadá na manželku, ktorá zachováva pôst. Manželka neupadá do žiarlivosti a s láskou hľadá na manžela, ktorý sa postí:

[...] Nullas maritus suspicatur jugio strui insidias, conspiciens uxori familiare jejunium. Non contabescit uxor zelotypia, cernens maritum amplecti jejunium [...]
(Basilovits 1802, 174).

O poslušnosti Bazilovič hovorí ako o prvej a zároveň najvyššej cnosti (Basilovits 1802, 37). Ako ďalej v pravidlách píše, aj sám Kristus bol podriadený svojim rodičom a pokoril sa poslúchajúc až do smrti.²⁸ Mních dodržiavajúci poslušnosť už viac nerozhoduje sám o sebe. Citované pasáže sú v tomto prípade identické aj v srbských pravidlách hneď na začiatku kapitoly venovanej poslušnosti (porovnaj Jovanović 1735, 7). V rehoľnej sfére sa mnísi sľubmi zaväzujú poslúchať predstaveného, v ktorého vôli chcú objaviť vôľu Božiu. Preto dáva špeciálne do pozornosti dokonalú poslušnosť voči predstaveným, pretože mních v dokonalej poslušnosti ukazuje silu svojho sľubu. Pred očami musí mať neustále obraz Krista, svojho Učiteľa. Upozorňuje, že ten, ktorý sa búri a protirečí, odporuje samému Pánovi:

СОВЕРШЕННОЕ ПОСЛУШАНИЕ КРѢПОСТІЮ СЪВѢТА СВОЕГѠ
МОНАХЪ ПОКАЗАТИ ХОТЯЩІ: СЪВРАЗЪ ОУЧИТЕЛА СВОЕГѠ
ХРІСТА, ВСЕГДА ПРЕ УЧИМА СВОИМА ИМѢТИ ДОЛЖЕНЪ. САМЪ
ЖЕ ХРІТОСЪ РОДИТЕЛЕМЪ СВОИМЪ ПОВИННА СЯ БѢ. СМІРИ

²⁷ Mnohé svedectvá cirkevných Otcov Bazilovič uvádza preto, aby dodal odvahu mníchom svojej doby, ktorí nežili podľa týchto predpisov tak úplne bezproblémovo. Po Bazilovičovej smrti baziliáni požiadali miestneho biskupa o povolenie jesť mäso, ktoré im dovtedy, samozrejme, nebolo povolené z dôvodu askézy. Svedčí to aj o poklese ich schopnosti dodržiavať mníšsku askézu.

²⁸ Porovnaj Lk 2, 51; Flp 2, 8.

СЕБЕ, ПОСЛУШАИВЪ БЫВЪ ДАЖЕ ДО СМЪРТИ. [...] (Lach 2010a, 240).

Ďalej píše, že tak ako sa ovce podriaďujú svojmu pastierovi a nasledujú ho tam, kam ich vedie, tak aj mnísi musia nasledovať svojich predstavených dodržiavajúc všetky rozkazy.

[...] ПОСЛУШАНИЕ ДАЖЕ ДО СМЕРТИ ГРАНИТИ ДОЛЖЕНЪ НЕПРЕКОСЛОВНЪ: ПОВИНЪИТЕ СЯ РЕЧЕ: НАСТАВНИКОМЪ ВАШИМЪ, И ПОКАРАЙТЕСА, ТИИ БО ВДАТЬ У ДШАХЪ ВАШИХЪ, ИЖКО СЛОВО ВО[З]ДАТИ ХОТЯЩЕ, ДА СО РАДОСТИЮ СЯ ТВОРАТЬ, А НЕВОЗДЫХАЮЩЕ, ИЖЕСТЬ БО ПОЛЕЗНО ВАМЪ СЯ /: КО ЕВРЕЕ[М] ГИ:СИ /: ИЖКОЖЕ ОЦЫ ПОВИНЮ[Т] СЯ ПАСТИРЮ СВОЕМУ ГРАДЯЩЕ ПОНЕМЪ, КАМО ВЕДЕТЕ А, ТАКО НАСТАТЕЛЕМЪ СВОИМЪ ПОСЛЕДОВАТИ ДОЛЖНЫ ПОДЛЕГЛИИ ПОВЕЛЪЕВАЕМАА ИСПОЛНЯЮЩЕ [...] (Lach 2010a, 240-242).

Novici sú vedení v duchovnej askéze pod dohľadom odborného predstaveného, ktorého povinnosťou je dôkladne prečítať mníšske pravidlá sv. Bazila a vysvetliť im, čo znamenajú pojmy ako chudoba, poslušnosť, čistota, etc.²⁹ S horlivosťou ich učí venovať sa duchovným rozhovorom, ukazuje im prísnu cestu, ktorá vedie k večnému životu, učí ich cnostiam a povzbudzuje ich v akejkol'vek ťažkosti a askéze. Usmerňuje ich v lektúre, cirkevnom zbere a modlitbách. Učí ich písať a študovať do hĺbky aj iné vedy. Musí ich tiež učiť dobrému správaniu, poriadku pri stole, ako obsluhovať, jesť, sedieť, rozprávať, komu a ako vzdávať úctu, etc. A napokon im musí často opakovať ôsme z Bazilových obširných pravidiel o neustálom zriekaní sa samého seba. Bazilovič pokladá monastiere za skutočné školy trpezlivosti a mnícha vníma ako mučeníka, ktorý trpí všetky protivenstvá svojich spolubratov:

Monasteria Scholæ sunt patientiæ, in quibus a mane usque ad vesperam Religiosus nihil expectare debet aliud, quam vexationes, ac molestias: quas bonus Athle-

²⁹ Askézu v tomto kontexte chápeme ako akékoľvek cvičenie (telesné, rozumové či morálne), ktoré sa vykonávalo určitou metódou na dosiahnutie pokroku.

ta patienter suffert: „Beatus, qui propter Deum quotidie maledictis, & convitiis lacessitus vim sibi fecerit, ait sanctus Climacus, hic enim cum Martyribus tripudiat, & Angelis parem consistentiam, & gloriam merebitur.“ Beatus Monachus, qui se ipsum omni ignominis, omnique abjectione dignum horis singulis existimat; Beatus, qui voluntatem suam ad finem usque mortificat, Vere enim deletis pristinis peccatis, ac pœnis æque in professione, ac Baptismo in filios Dei adoptamur (Basilovits 1802, 118).

Stavať sa na odpor a vzpierať sa príkazom predstaveného je znakom slabej viery, neistej nádeje, spupnosti a bezočivosti mravov.³⁰ Zároveň s týmto autor udáva množstvo príkladov: Podľa svedectva Sulpicia, keď akýsi brat žiadal o prijatie do spoločenstva, Otec mu začal mnoho nariadovať, jeho výchovné úlohy boli prísne, jeho nariadenia natoľko obťažné, že nik nebol taký trpezlivý, aby ich dokázal naplniť. Otec chcel dokázať jeho dôveru a prikázal mu vojsť do rozpalenej pece, ktorá bola pripravená na pečenie chlebov. On však neváhal počúvnuť rozkaz, ba naopak, bez váhania odrazu vstúpil v ústrety plameňom, ktoré pred ním zmizli po tom, čo zvíťazila jeho odvážna dôvera, a on tak unikol pred skazou. Inému bolo nariadené, aby počas troch rokov zavláždil vyschnutú halúzku, až napokon halúzka rozkvitla. Iný zase na rozkaz musel verejne vyrozprávať všetky svoje ťažké hriechy:

Cum quidam frater suscipi se rogaret in congregationem referente Sulpitio. Abbas multa cœpit ei proponere; graves esse illius disciplinæ labores, sua vero dura imperia, quæ nullius facile posset implere patientia. [...] Ille vero his terroribus nihil permoveri, sed magis omnem obedientiam ita polliceri cœpit, ut si eum Abbas in ignem ire præciperet, non recusaret intrare. Quam illius professionem, ubi Abbas accepit, non cunctatus probare, jubet eum in clibanum, qui coquendis panibus parabatur intrare. At ille non distulit parere

³⁰ Aj význam škapuliara a jeho špecifické nosenie symbolizoval poslušnosť. Sňatie škapuliara bolo ako sňať zo seba Kristovo jarmo, i.e. búriť sa autoritám.

præcepto; sed statim medias flammæ nihil cunctatus ingressus est. Quæ mox tam audaci fide victæ, veluti illis quondam Hæbreis pueris, cesserunt, & confestim fugit incendium. Alter virgam aridam per triennium jussus est rigare donec tandem virga hæc effloruit. Alter peccata grandia sua publicæ jussus enarravit (Basilovits 1802, 33-34).

O nič menšiu pozornosť Bazilovič prikladal mníšskejskromnosti. Sväté písmo jasne učí, že novic musí pred mníšskou profesiou zanechať všetky svetské dobrá: „Ak chceš byť dokonalý, choď, predaj, čo máš, rozďaj chudobným a budeš mať poklad v nebi. Potom príď a nasleduj ma!“³¹ Treba byť skromný aj v odievaní a stravovaní. Referuje na sv. Bazila, že treba žiť skromný život, byť slobodný a oslobodený od každej svetskej starosti, nehnaný túžbou po žene a starosťou o deti, lebo to totiž nie je v súlade s vojskom:³²

[...] Pauper tibi vivatur vita, liber sis, & solutus omni cura sæculari, non te stimulet fæminæ cupiditas, non cura liberorum; hæc enim impossibile est consistere, cum hac nostra militia (Basilovits 1802, 49).

Autor pripomína povinnosť nevlastniť nič, čo by bolo pre osobný prospech mnícha, ani nemyslieť na majetok. Naopak, má sa zbaviť vlastníctva pozemských vecí. Mnísi majú mať všetko spoločné. Mních, ktorý sľubuje chudobu Bohu, s tým, že zomrel vo svete, nemá nič vlastniť. Objekty len používa, nie sú jeho majetkom a nemá nad nimi žiadnu moc. Bazilovič osobitne hovorí o hriechu vlastníctva, o tzv. narušiteľoch chudoby. Ďalej uvádza, že tí, ktorí sú vyslaní pýtať almužnu, ktorú dostávajú od dobrodincov ako zasvätení Bohu, majú na ňu dávať dobrý pozor a následne odovzdať predstavenému. Nik si ju nemôže skryť pre seba, pretože by išlo o rúhanie a porušenie sľubu. Keď tí, ktorí sú poslaní pýtať almužnu, prídu na nejaké miesto, ako prvé sa prídu predstaviť miestnemu kňazovi a začnú len v prípade, že im kňaz dá súhlas a povolenie. Príkaz majú splniť príklad-

³¹ Mt 19, 21.

³² V tejto súvislosti je zaujímavé použitie latinského slova *militia* s odkazom na mníšsku komunitu. Bazilovič tiež konštatuje, že vstúpiť do kláštora nie je ľahká úloha. Inokedy toto rozhodnutie prirovnáva aj ku krátkej vojenskej bitke a mnícha nazýva Kristovým vojakom.

ným spôsobom a sú povinní preukázať rešpekt pred týmto kňazom. Musia sa snažiť s nikým sa nehádať a ani len rozprávať sa, ale vo všetkých svojich skutkoch prejavovať pokoru a úctu. Pokiaľ ide o všetko, čo mních počuje alebo vidí, keď je vyslaný, má mlčať, pretože klebety a ohováranie budú odsúdené. Namiesto toho musí mať mních vo svojom srdci horlivú lásku a žiť so všetkými v mieri (bližšie o tom pozri Wilšínská 2019b, 127-129).

Človek je stvorený na Boží obraz a v tom je jeho hodnota a nesmierna cena. Bazilovič vysvetľuje, že dobrotivý Boh starajúci sa o našu spásu rozlíšil ľudský život na dva životné spôsoby, a to na manželstvo a panenstvo, pričom prvý ostáva pri výchove potomstva, druhý v zdržanlivosti a panenstve. Pri panenskom a manželskom stave Bazilovič vo svojej práci uvádza, že mnohí nerozumejú výrazu, že kráľovstvo nebeské patrí cnostnému človeku a že len málokto si vyberie panenský stav, keďže je to najmä pre mladých ľudí ťažšie:³³

Eunuchiam, quæ propter regnum Cælorum est, non omnes capiunt: qui eam possederit, in terra honorabitur; & in cælis ab Excelso coronabitur, inquit, unus ex sanctis Patribus, sed pauci per hanc viam recte ingrediuntur, quia supra modum ardua maxime juventuti (Basilovits 1802, 67).

Na inom mieste udáva slová sv. Bazila: „Ženu nepoznám a nie som panic.“ Tak veľmi spoznal, že telesná neporušenosť nespočíva tak v zdržanlivosti od ženy ako v čistote srdca, ktoré naozaj neprestajne chráni neporušenú telesnú svätosť ako zo strachu pred Bohom, tak aj z lásky k čistote (Basilovits 1802, 158). Bazilovič sľub čistoty duše i tela pokladá za najvyšší stupeň mníšskeho života, ktorým sa mních podobá anjelom. Treba, aby si mních starostlivo chránil čistotu ako ľaliu medzi trními, a to v ustavičnej askéze, zdržanlivosti a v umŕtvovaní tela, i.e. uniknúť hriechu pahlnosti, rozmanitosti pokrmov, žiadostivosti, nestriedmemu pitíu vína, v ktorom je prítomné smilstvo a priateľstvu so ženami, pretože víno a ženy i rozumných vábia na zlé chodníčky:

³³ Porovnaj Mt 19, 10-12. „Jeho učeníci mu povedali: „Keď je to takto medzi mužom a ženou, potom je lepšie neženiť sa.“ On im povedal: „Nie všetci pochopia toto slovo, iba tí, ktorým je to dané. Lebo sú ľudia neschopní manželstva, pretože sa takí narodili zo života matky, iných takými urobili ľudia a iní sa takými urobili sami pre nebeské kráľovstvo. Kto to môže pochopiť, nech pochopí.“

ЧѢСТОТА ДШЫ, ѿ ТѢЛА ѠБѢЩАННА, ЕСТЬ ВЫСОЧАЙШІЙ
СТЕПЕНЬ МОНАШЕСКАГО ЖІТІА, ѿМЖЕ ѠПДОБЛАЕ[Т]
СА ЯГГЕЛОМ МОНАХЪ, СІЮ ІАКѠЖЕ КРІНЬ ПОСРЕДѢ ТЕРНІА
ѠПАСНѠ ХРАНИТИ ДОЛЖЕНЪ. Я. НЕПРЕСТА́ННЫМИ ПОДВІ-
ГАМИ, ВОЗДЕРЖА́НІЕМЪ, ѠМЕРЩВЛѢ́НІЕМЪ, ПОРАБОЩЕ́НІЕМЪ
ТѢЛА, ЕЖЕ ЕСТЬ ВѢГАТИ ѠБЖІРСТВО, БРАШЕНЪ РАЗЛІЧІА,
СЛАСТОЛЮБІА, БЕ[З]МѢРНАГѠ ВІНОПІТІА, ВО НЕ[М]ЖЕ
БЛ҃ГДѢ, ЖЕНСКАГО СОДР҃ЖЕС[Т]ВА, ВІНО БО ѿ ЖЕНЫ, ѿ
РАЗГМНУХЪ ДѢЛАЮТЬ ѠСТ҃҃҃ПНИКІ, Ѡ СЮД҃҃҃ ПОЛОЖІТИ
ЗАВѢТЬ ѠЧІМА СВОІМА ЕЖЕ НЕ ПОМІШЛАТИ НА Д҃ВИЦ҃҃҃
[...] (Lach 2010a, 244).

Bazilovič pokladá za hriech aj lenivosť a upozorňuje mníchov, aby sa jej vyhýbali, lebo z nej vzniká zlo a rodia sa nebezpečné myšlienky, naopak, mnisi sa musia starať o čistotu a odháňať nečisté myšlienky v horlivých a neustálych modlitbách a v duchovnej lektúre. Majú sa držať ďaleko od kníh, rozhovorov i obrázkov, ktoré podporujú žiadostivosť. Neustále musia myslieť na to, že nik neuzrie Boha, s výnimkou toho, ktorý bude mať čisté srdce.³⁴ Ďalej vyjadruje obdiv citujúc: „Kto by neobdivoval tých, ktorí sa s ohľadom na najvyššiu filozofiu zriekli zákonom dovolených manželstiev, potlačili prirodzené túžby a nedbali na synov a vnukov?“:

[...] *Quis enim non demiretur in ipsis, quod intuitu summae Philosophiae conjugibus lege concessis renuntiaverint, naturales voluptates calcaverint, ad filios, ac nepotes non respexerint* [...] (Basilovits 1802, 5).

Ani Rutský a neskôr ani Bazilovič nepokračovali priamo v línii ruského mníšstva. Vo svojich kláštorných predpisoch sa neodvolávali na veľké postavy ruského monasticizmu a na ich pravidlá. Do úvahy prichádza, ako píše M. Lach, že sa Rutský chcel odlíšiť od ruskej ortodoxie, proti ktorej bojoval za zachovanie únie s Rímom. U Baziloviča bolo pravdepodobne toto odlúčenie motivované pokusom vyhnúť sa obvineniu z rusofilizmu, ktoré mohlo byť neprijateľné zo strany rakúskej monarchie (Lach 2010a, 72). Z tohto dôvodu sa pre inšpiráciu obrátil na pravoslávne mníšske pravidlá zo

³⁴ Bazilovič predpisuje rôzne lieky proti nástrahám telesnej žiadostivosti: bázeň pred Bohom, vigílie, modlitby, slzy či spánok na zemi.

srbského prostredia, ktoré už malo svoju vlastnú štruktúru a hierarchiu (porovnaj Lach 2010a, 90-91). Z úvodnej analýzy je táto skutočnosť evidentná už zo samotného usporiadania Bazilovičových pravidiel, ktorých štruktúra je priam identická so srbskými pravidlami. Na prvý pohľad je však zrejmé, že srbské pravidlá sú predsa obširnejšie a, podľa nášho názoru, na mnohých miestach vypracované oveľa precíznejšie a konkrétnejšie. Ak sa sústredíme na rozdiely, tak napríklad kapitoly o noviciáte sú v srbských pravidlách umiestnené hneď na začiatku, pričom Bazilovič začína stále akcentovaným sľubom poslušnosti. Iné usporiadanie platí tiež pre nariadenia pre novicov, igumenov a protoigumenov, navyše v srbských pravidlách nachádzame aj kapitoly venované apostáze, premiestneniu bratov z monastiera do iného monastiera či smrti a pohrebom bratov.

Mníšstvo prinášalo do každodenného života tradičné kresťanské hodnoty ako pokoru, lásku, skromnosť, askézu a pestovanie ďalších kresťanských cností. Je evidentné, že Bazilovič vo svojich dielach obhajuje hodnoty mníšskeho života a snaží sa ich aplikovať na každodenný život kresťana. Autorovi veľmi záležalo na tom, aby ukázal, že hodnoty inšpirované mníštvom nezostávajú výhradne na cirkevnej pôde, ale prerastajú z kresťanských komunít ďalej do spoločnosti a medziľudských vzťahov. Preto aj napriek historickému odstupu môžeme konštatovať, že v asketickej tvorbe Joannikija Juraja Baziloviča nájdeme vzácne posolstvo o tradičných kultúrnych a duchovných hodnotách, ktoré si celý slovanský svet dodnes ctí a zachováva.

Eubomíra Wilšínská, Bratislava